

Florin Faje

EGYÜTT ÉS MÉGIS KÜLÖN

Osztály és etnikai identitás a kolozsvári focidrukkerek körében

A 2007/2008-as foci-idény biztosan emlékezetes marad Kolozsváron. Olyan esemény történt ugyanis, amiről a focidrukkerek még „unokáiknak is mesélni fognak”. Olyan esemény, ami hősöket farag a játékosokból, a nézők pedig évek múlva is büszkén emlegethetik: „Ott voltam és láttam!” A szezon végére ugyanis a C. F. R. történelmet csinált: megnyerte mind a Román Nemzeti Bajnokságot, mind pedig a Román Kupát. Ha őszinték akarunk lenni, a C. F. R. sikere nagy meglepetést okozott. Győzelmük véget vetett a bukaresti csapatok tizenhét éve tartó sikersorozatának a Nemzeti Bajnokságon. Regionálisan a C. F. R. győzelme harminc év után hozta vissza a legjobb nemzeti csapat büszke címét egy erdélyi városba. Lokálisan pedig az okozott meglepetést, hogy nem az Universitatea, a „hagyományos” és legnagyobb presztízsű kolozsvári klub hozta el a nemzeti győzelmet, hanem a kevésbé ismert és száz éves története ellenére kevesebb sikerrel büszkélkedhető C. F. R.-nek sikerült a nagy áttörés. Hozzátehetjük, hogy soha nem volt még ilyen nagy a román nemzeti focibajnokság tétje, mint a 2007/2008-as szezonban. A román csapatok korábban elért eredménye az európai versenyeken lehetővé tette, hogy a 2008-as győztes automatikusan bekerüljön a Bajnokok Ligájába, a legfontosabb európai fociversenyre, ahol csak a részvétel 8-10 millió eurós bevételt jelent. Noha a C. F. R.-t 1907-ben alapították magyar vasúti munkások, igazi felemelkedése a 2000/2001-es idényben kezdődött, amikor egy magyar üzletember jelentős összegeket fektetett a klubba. Négy éven belül a csapat eljutott a harmadikból az első osztályba, ahol hamarosan a dobogós helyekért versengett. Nemcsak a klub teljesítménye, hanem a játékospolitika is változást jelentett a román foci történetében. Egy olyan arénában, amelyet eddig a román focisták domináltak, a C. F. R. nagyon nyitottnak mutatkozott a külföldiek iránt: ez volt az első román fociklub,

amelyik kihasználta a migrációt bátorító európai focisabályokat. 2006-ra a klubnak több portugál játékos volt, mint román, akiket szorosán követtek az argentinok. Most általában nem több mint két román játékos sorakozik fel, ha a csapat pályára lép. A kapus nemzetisége váltakozik: kanadai, portugál vagy román. A védelem teljesen multinacionális: portugál, svéd, francia és elefántcsontparti focisták állnak a négy helyen. A középpálya és a támadás a C. F. R.-ben a latinok feladata: románok, portugálok, argentinok és brazilok versengenek azért, hogy gólt lőjenek. Ez az etnikai heterogenitás folytatódik a széleken, ahol román és magyar játékosok erősítik a csapatot. A C. F. R. növekvő sikere megrengette a kolozsvári focit, amelyet már hosszú ideje az Universitatea, az egyetem csapata dominált. A csapatot 1919-ben román orvosok és tanárok alapították. A C. F. R. sikeres klubként való feljövetele jelentős hatást gyakorolt a kolozsvári szurkolókra, akik többsége hagyományosan az Universitateát támogatta. Tézisem, hogy a kolozsvári drukkerek polarizálódása követi a várost hagyományosan megosztó etnikai és osztályhatárokat. Így lesz a kolozsvári szurkolótábor az etnikai és osztályharcok színtere, a két stadion pedig olyan nyilvános tér, ahol kifejeződnek ezek az ellentétek.

Ahhoz, hogy megértsük ennek a társadalmi térnek a jelenlegi konfigurációját, illetve a C. F. R. magyar és román szurkolóinak viselkedését, és viszonyukat a csapathoz 2000 után, amikor elkezdődött a klub átalakítása, vissza kell tekintenünk a múltra, és fel kell tárnunk azt az osztály- és etnikai dinamikát, amely történetileg meghatározta a városban élő emberek viszonyát. Ez ugyanis nézetem szerint szükséges ahhoz, hogy megmagyarázzuk, hogyan alakítja az etnikum és az osztályhelyzet a két kolozsvári csapat drukkolóinak viszonyát, illetve hogyan néz ki az etnikai és osztályellentét egy szurkolótáboron belül, vagyis a C. F. R. román és magyar szurkolói között. Ami még érdekesebb, egy ilyen vizsgálódás azt is megmutathatja, mely pillanatokban lesz az etnikum az elsődleges identitásképző tényező a drukkerek között, és mikor lesznek erősebbek más kategóriák, mint például az osztályhelyzet vagy az egyéni sportpreferencia. Kolozsvár történelmi etnikai viszonyait elsősorban Brubaker és munkatársai fontos könyve alapján tárgyalom (Brubaker 2006). A szerzők bemutatják a „nacionalista politikák” hátterét, amelyek olyan fontos szerepet játszottak Erdély és a város politikatörténetében, majd azt vizsgálják, hogyan jelenik meg „a mindennapi etnicitás” az egyszerű kolozsvári em-

berek köznapi érintkezésében. Brubaker itt a mindennapi interakcióból és a nyelvhasználatból indul ki, és meg akarja mutatni, hogyan működik a „diszkurzív erőforrásként” definiált etnicitás (2006, 169) a mindennapokban a Kolozsváron élő magyarok és románok között. Ezt a perspektívát annak a felfogásnak a kritikája legitimálja, amit Brubaker „csoportista szemléletnek” nevez. Ezalatt a következőt érti: „hajlam arra, hogy a belsőleg homogén és külsőleg elhatárolt csoportokat [...] tekintsük a társadalmi élet alapegységeinek, a társadalmi konfliktusok főszereplőinek és a társadalmi elemzés alapvető egységeinek” (2006, 7). Ennek a felfogásnak az a módszertani következménye, hogy túl nagy hangsúly esik az elszigetelt esetekre, az egyének által produkált narratívákra, és nem világos, hogy mennyire releváns kategória az etnikum sok más használható kategória mellett, mint az osztály, a kor vagy a társadalmi nem, amelyek kívül esnek a „csoportista” vizsgálódáson.

Ezzel szemben tanulmányom etnográfiai irányultságú elemzést kínál, amelyben megpróbálom feltárni, hogyan működik az osztály és az etnicitás a kolozsvári szurkolók társadalmi kontextusában. Mivel a szurkolótáborokat fejlett „csoporttudat” jellemzi a Brubaker által leírt értelemben, a vizsgálat lehetőséget ad arra, hogy kétszeresen is kiterjesszük az etnicitás tárgyalását Kolozsváron: először azáltal, hogy városi szinten megmutatjuk az etnikai ellentét alatti osztályellentéteket, másodszor pedig azáltal, hogy a C. F. R. szurkolók esetében megmutatjuk, hogyan lesznek egy bizonyos pillanatban más identitásképző tényezők erősebbek, mint az etnikum. Ez azt jelenti, hogy kiszélesítjük az etnikai identitás koncepcióját, ami nemcsak a diszkurzív dimenzió hozzáadását jelenti az elemzéshez, hanem azt is, hogy megpróbáljuk megmagyarázni egy történelmileg konstruált társadalmi formáció specifikumait (Hall 1996). Kolozsvár esetében a szocialista industrializáció és urbanizáció tartós osztálykülönbségeket hozott létre, amelyeket gyakran csak etnikai dimenzióban értelmeznek.

A fociidrukerekről szóló tudományos irodalomban gyakran felbukkan az a tézis, hogy a szurkolótábor az a hely, amely különösen felerősíti az etnikai és osztálykülönbségeket, hogy ezáltal is fenntartsa a rivalizálást és a szembenállást (Armstrong-Giulianotti, 2001, Dunning, 1998, Giulianotti, 1999). Egyetértek annyiban, hogy a kolozsvári két nagy klub, az Universitatea és a C. F. R. szurkolótábora ezt a mintát követi, de hozzáteszem, hogy, noha a C. F. R.-nek etnikailag vegyes a szurkolótábora, va-

lahogy mégiscsak megtalálják a módját, hogy az etnikai ellentétet félre-téve együtt szurkoljanak a csapatukért. Ezért úgy érvelnék, hogy a foci-drukker-csapatok tanulmányozása segít rávilágítani az etnicitás és az osztály közötti metszéspontokra is.

Giulianotti azt mondja, hogy az egyik legintenzívebb versengés a foci-drukkerek között akkor alakul ki, amikor két csapat képviseli ugyanazt a várost, és szurkolóik állandóan azon vitatkoznak, hogy melyikük méltóbb erre, illetve melyikük szerzett fennállása óta nagyobb érdemeket. Tekintve, hogy mind az Universitatea, mind pedig a C. F. R. hosszú múltra tekint vissza¹, lehetne úgy érvelni, hogy ez a kétklubos felállás jellemzi a várost a 20. század eleje óta. De ha figyelembe vesszük a két klub eredményeit és népszerűségét, akkor azt kell mondanunk, hogy legalábbis a második világháború utáni időszakban az Universitatea volt Kolozsvár legreprezentatívabb csapata. A C. F. R. mostani sikere felbolygatta Kolozsvár egész szurkolóközönségét.

Meg szeretném mutatni, hogy legalábbis városi szinten a gazdasági érdekek és a nacionalista politika furcsa keveréke hozta ezt az eredményt. Egyfelől az 1990-es években a focira Romániában is úgy tekintettek, mint jövedelmező befektetésre, ami illeszkedett a nyugat-európai folyamatokba. Másfelől viszont ugyanezt az időszakot markáns nacionalista politikai diskurzus és cselekvés jellemezte, ami Kolozsváron azt jelentette, hogy túlhangsúlyozták a város román jellegét, miközben megpróbálták „lefokozni” a magyar múltat és jelent. Ebben a kontextusban nem volt meglepő, hogy amikor egy magyar üzletember kívánt befektetni az Universitateába (amire úgy tekintettek, mint a román Kolozsvár szimbólumára), a város elutasította az ajánlatot. Ezután fordult a befektető a C. F. R. felé (amit viszont gyakran a kolozsvári magyar kisebbséggel azonosítottak), megteremtve a csapat sikerének anyagi alapját, és új teret nyitva a kolozsvári drukkereknek.

Tanulmányomban azt állítom, hogy a C. F. R. fociklub lelkesítő eredményei és magasabb játékminősége elsősorban a román középosztályhoz tartozó drukkereket tudta újonnan megszólítani, akiket kiábrándított az

¹ C. F. R. klub (a Román Vasutak rövidítése) az 1907-ben alapított K.V.S.K.-ra (Kolozsvári Vasutas Sport Klub) vezeti vissza az eredetét. Az Universitateát (Egyetemet) 1919-ben alapították.

Universitatea drukkereinek az 1990-es években felvett „ultra” stílusa² (az utóbbiak főleg munkáskörnyezetből jöttek). Ezek az új drukkerok „politikailag korrekt” attitűdöt vettek fel a kisebbségekkel szemben, elfogadva a különbséget és a sokféleséget, amivel valószínűleg kifejezték ellenszenvüket a helyi román politikai vezetők és az Universitatea-drukkerok szélsőségesen nacionalista megnyilvánulásai iránt. A C. F. R. magyar szurkolói a maguk részéről viszont megpróbálták „lefokozni” az etnikai dimenziót, elismerve a kolozsvári nyilvános tér román jellegét, és arra törekedtek, hogy közös és nem ellentétes identifikációs eszközöket alakítsanak ki a C. F. R.-drukker románokkal. A két folyamat által kreált társadalmi térben megfigyelhetjük a különböző etnikumok, különböző csoportok közös cselekvését, illetve azt, hogy a kollektív akció megengedi az együttes cselekvést, és integrálja a két csoport közötti ellentéteket.

Mielőtt rátérnék a kolozsvári „focitérkép” (Giulianotti, 1999) elemzésére, az alábbiakban szeretném világosan kifejezni a már érintett elméleti téziseket.

Etnicitás, osztály és a foci-szurkolótábor Kolozsváron

Az erdélyi régió középpontjában elhelyezkedő Kolozsvárnak viharos történelme volt, amely erősen befolyásolta etnikai és osztályösszetételét. Ezek a folyamatok közvetlenül érintették a fociklubokat és szurkolótáborukat, amint a 20. század elején a foci megjelent a régióban. Ahogyan Ben-Porat megmutatja, az osztályképződés és a nemzetépítés folyamatai szorosan összefüggnek egymással, több ponton érintkeznek, és kölcsönösen befolyásolják egymást (Ben-Porat 1986). A 19. század végének politikáját Kolozsváron erősen befolyásolták a magyar asszimilációs törekvések, amelyek különösen láthatóak voltak az oktatási rendszerben (Brubaker 2006, 94-95). De a román diákok is elég nagy létszámban voltak jelen ahhoz,

² Podaliri és Balestri (In: Brown, 1998a) szerint az ultrák egy ifjúsági szubkultúrát képviselnek. Az ultrás drukkerok a következő sajátosságokat mutatják: a stadion széleit foglalják el, hajlanak az ellenféllel szembeni erőszakra, dobokat, zászlókat, táblákat, füstöt és egyéb megkülönböztető jelzéseket használnak kedvenceik támogatására, és a tagok gyakran találkoznak egymással, hogy megbeszéljék a soron következő akciókat.

hogy támogassák a nacionalista akciókat (Brubaker 2006, 92). A század végére az egyetemen összpontosuló értelmiségi csoport mellett – ami a második legnagyobb egyetem volt Magyarországon – megjelent a modern munkásosztály, amely kialakulását elsősorban a vasúthálózat fejlődésének és az újonnan alapított gyáraknak köszönhetette. A vasúti munkások 1907-ben megalapították a K. V. S. K.-t (Kolozsvári Vasutas Sport Klub), a mai C. F. R. elődjét (Caile Ferate Romane – Román Vasutak).

Giulianotti (1999) sorba veszi a világfoci történetének nagy átalakulásait a kezdetektől, és megállapítja, hogy az államépítés, az urbanizáció és az iparosítás mind nyomot hagytak a „focitérképen” a szervezés és a szurkolótábor vonatkozásában. A 20. század folyamán háromszor is változott a Kolozsvár feletti állami fennhatóság, és az 1960-as évek végétől erőltetett iparosítás és urbanizáció zajlott le Romániában (lásd Brubaker, 2006; Petrovici, 2006). Ezen folyamatok legfőbb és legláthatóbb eredménye a város növekedése és az etnikai egyensúly változása volt. Az évszázad végére 50 ezerről 318 ezerre nőtt a lakosok száma, miközben a románok aránya az 1910-es 12,4%-ról 2002-re 79,4%-ra emelkedett. Ezzel párhuzamosan a magyarok aránya az 1910-es 83,4%-ról 19 %-ra csökkent (Brubaker 2006, 93). A puszta számok mellett azonban érdemes áttekinteni a nemzetépítés és az osztályképződés nagy folyamatait, valamint a foci megjelenését és helyszíneit.

Az 1918-as változás a román nacionalista politika kezdetét jelentette a városban. Az új adminisztrációnak az jelentette a fő problémát, hogy, miközben „magában Erdélyben jelentős volt a román többség, az erdélyi városokban és az urbánus középosztály soraiban kisebb volt a román jelenlét; ezt a nemzeti politikának és gyakorlatnak kellett helyrehoznia” (Brubaker 2006, 97). A foci kezdetektől fontos szerepet játszott ebben a folyamatban, de amikor az egyetem 1919-ben „újra megnyitotta kapuit, mint román intézmény” (Brubaker 2006, 98) már volt egy focicsapata: az Universitatea. Noha adminisztratív eszközökkel igyekeztek romanizálni Kolozsvár nyilvánosságát, 1939-ig Brubaker szerint folytatódott „a helyi gazdasági és (bizonyos tekintetben) kulturális élet magyar dominanciája (2006, 101). Így tehát a második világháború kitöréséig Kolozsvár társadalmi struktúráját az állam emancipációs törekvései ellenére még mindig az az etnikai választóvonal jellemezte, amely egybeesett a fent leírt osztályhelyezettel.

Az „okkupáció” évei alatt, ahogyan a románok hívják az 1940 és 1944 közötti időszakot, amikor Erdély egy részét visszacsatolták a magyar államhoz, történt egy nagyfontosságú esemény, amelyet sokáig emlegettek az Universitatea-drukkerek. Mivel a magyar állam a visszájára fordította a román uralom alatt követett nemzeti politikát, a román egyetemet csapatával együtt Sibiuba „számúzték” (Brubaker 2006, 103). Még gyökeresebb változásokat hozott a kommunista rezsim berendezkedése Romániában a háború után. Az erőltetett iparosítás politikája azt jelentette, hogy az 1970-es évekre a kolozsváriak 40%-a ipari munkásként dolgozott (Brubaker 2006, 113). Az új munkások többsége etnikai román volt, aki falvakból vagy az elmaradottabb keleti tartományból, Moldáviából költözött át Kolozsvárra. Ez a gyors átalakulás két fontos következménnyel járt Kolozsváron. Először, a kolozsvári magyarok úgy értelmezték ezt a politikát, mint kísérletet arra, hogy az állam romanizálja a várost, noha az állam számára a gazdasági célok voltak az elsődlegesek (Brubaker 2006). Másodszor, az óriási lakótelepek, amelyek általában csak az alacsony élet-színvonalat tudták garantálni az új betelepülőknek (Petrovici, 2006), előrevetítették azokat a társadalmi problémákat, amelyek 1989 után jelentek meg a nyilvánosság előtt. A helyi politikusok fogékonysága a nacionalista retorikára 1989 után és a város „romanizálása” az egyik polgármester alatt „rásegített” arra, hogy a nacionalista diskurzus életképes és használható opcióként jelenjen meg az alsóbb osztályokba tartozó románok előtt (Lazăr, 2003).

A foci vonatkozásában a kommunista centralizáló logika jelentős hatást gyakorolt a román „focitérképre”. A bukaresti csapatok, különösen az erős állami intézmények fociklubjai, mint például a hadseregé (Steaua) és a rendőrségé (Dinamo) jóval 1989 után is hegemon helyzetben voltak a román versenyeken. Kolozsváron a kommunista időszakban az Universitatea maradt az egyetlen fontos fociklub, amelyet majdnem minden helyi drukker támogatott, miközben a C. F. R. alig tudta fenntartani magát. A 2000 utáni magyar befektetés a C. F. R.-be és a klub eredményei, valamint a városi tanács tulajdonában levő Universitatea gyenge teljesítménye okozta, hogy olyanfajta versengés kezd kialakulni a két szurkolótábor között, ami jellemző a „kétcsapatos” városokra (Giulianotti 1999; lásd Faje 2007).

A focidrukkerek fő jellemzőit általában az etnikai identitás vagy az osztályhelyzet összefüggéseiben igyekeznek megragadni a kutatók. A jelenség elemzésére használt elméleti modellek azonban általában a kettő közül csak az egyikre koncentrálnak, és így figyelmen kívül hagyják az etnicitás és az osztály kölcsönhatásait a szurkolók különleges világában. A kolozsvári drukkerek körében végzett kutatásom azonban azt mutatja, hogy nagyon is szükséges hangsúlyozni ezeket a kölcsönhatásokat, ha meg akarjuk magyarázni a focival összefüggő jelenségek sajátosságait. Azt is szeretném megmutatni, hogy jobban megértjük magukat a jelenségeket, ha feltárjuk a kapcsolatot a focidrukkerek és a szélesebb etnikai és osztályfolyamatok között, amelyek a partikuláris helyszíneket alakítják.

A sporttal foglalkozó szociológiai és antropológiai irodalom arra kényszerül, hogy hosszasan bizonygassa: a társadalmi valóság ezen szegmense a kutatás legitim témája lehet. Nagyon is gyakran kell vitatkozni azzal az elterjedt nézettel, hogy a „sport lényegében ártatlan és felszabadító; üzni élvezetes, de tanulmányozni haszontalan” (MacClancy 1996, 1). A sporttanulmányok terén a focidrukkerek viselkedése volt az első olyan téma, amellyel komolyan foglalkoztak a társadalomtudósok, különösen az Egyesült Királyságban, ahol a szurkolók „futball huliganizmusként” definiált erőszakos viselkedése hatalmas politikai, társadalmi és médiafigyelmet kapott, és így mintegy legitimálta az akadémiai érdeklődést (Giulianotti 1999, 39). Ahogyan Giulianotti (1999) rámutat, az erőszak az 1960-as évektől az 1990-es évek elejéig a témával foglalkozó kutatások fókuszában maradt. Csak a közelmúltban született munkák nyitották szélesebbre az elméleti és empirikus perspektívát.

A sport és az etnikai identitás közötti kapcsolatot elemezve MacClancy (1996) arra a következtetésre jut, hogy a sport és a hozzá kapcsolódó tevékenységek „az identitás járművei”, amelyek lehetőséget adnak új társadalmi identitások kialakítására és az identitás jelzésére. Ugyanő hangsúlyozza, hogy a „sport sokakban tudatosítja az etnikai vagy nemzeti hovatartozást és erősíti a csoporttudatot” (MacClancy 1996, 9). Giulianotti a foci világot alakító küzdelem és versengés viszonyairól írt elemzésében azt mondja, hogy a fociklubok nagy szerepet játszanak a „kulturális identitások” kialakításában (1999, 10). Emellett hangsúlyozza a focinak azt a potenciálját, hogy erősítse az emberek egy specifikus helyhez való kötődését, és így növelje az egyes csoportokon belüli szolidaritást (Giulianotti

1999, 14). A munkák több empirikus példát felhoznak, de céljuk nem a koncepció finomítása és továbbfejlesztése, hanem a kifejtett elmélet igazolása. Ugyanez igaz az osztályhelyzetet középpontba állító tanulmányokra (lásd Moor, 2007).

Ezt a megközelítést kritizálja Moor (2007), aki szerint át kell gondolni az „osztály” koncepciójának használatát. Moor azzal kezdi, hogy „a kortárs tanulmányokban különböző definíciói vannak az osztálynak”, és „ezeket ritkán vizsgálják meg közelebbről” (Moor 2007, 129). Elismerve a drukerek osztályhelyzete vizsgálatának módszertani nehézségeit, Moor azt mondja, hogy a sportkutatók többnyire az osztály redukcionista koncepciójával operálnak, és nem képesek megragadni a tanulmányozott jelenség komplexitását (Moor 2007). Ez a kritika, a kolozsvári kutatás tapasztalatait is figyelembe véve, arra int minket, hogy az osztály átfogóbb meghatározásait keressük a szurkolótáborban.

A kolozsvári foci világában zajló komplex folyamatok lehetőséget adnak arra, hogy az identitás, etnicitás és osztály mai elméleti eredményeinek összefüggéseiben ragadjuk meg az etnikai és osztályviszonyok dinamikáját a drukerek körében. Szeretném röviden bemutatni Stuart Hall és Rogers Brubaker téziseit, amelyek segítenek megérteni Kolozsvár problémás etnikai identitását (Lazăr, 2003). Hall relációs felfogása megengedi, hogy explicite problematizáljam az etnicitás és az osztály viszonyát a foci kontextusában. Hogy jobban megvilágítsam a kapcsolatot, bemutatom Kalb elméletét, mielőtt rátérek a focicsapatok történetének tárgyalására.

Brubaker azon kísérlete, hogy a „csoportizmus” kritikájának segítségével gondolja át az etnicitást, az identitás diszkussziójával együtt megpróbálja analitikusan tisztázni a fogalmakat. „A csoportizmus”, vagyis az a hajlam, hogy a „belsőleg homogén és külsőleg elhatárolt csoportokat [...] tekintsük a társadalmi élet alapegységeinek, a társadalmi konfliktusok főszereplőinek és a társadalmi elemzés alapvető egységeinek” (Brubaker 2004, 8) az etnikai tanulmányokban azzal a negatív következménnyel jár, hogy objektivizálja a megmagyarázandó jelenséget: a társadalmi csoportok etnikai csoportokként való kikristályosodását.

Brubaker szerint a megoldást az jelenti, hogy az etnicitás szubsztanciaként való felfogásától el kell mozdulnunk egy relációs szemlélet felé. Ahelyett, hogy a csoportok lényegi tulajdonságaként kezelnénk az etnicitást,

Brubaker szerint „gyakorlati kategóriákban” kell azt megragadnunk, „cselekvésekben, kulturális idiómákban, kognitív sémákban, diszkurzív keretekben, szervezeti rutinban, intézményi formákban, politikai projektekben és véletlen eseményekben”. A fő elemzési kategória a „csoporthatár” legyen, és ne a „csoport” (2004, 11). Olvasatomban Brubaker megközelítése sokban hasonlít Hall identitás-felfogására, ami diszkurzív gyakorlatok és szubjektivitások artikulálását jelenti az „interpelláció” folyamatán keresztül (Hall, 1996a). Erre utal, hogy sok olyan stratégia és mechanizmus, amelyet Brubaker megad az etnicitás definíciójához, ilyen artikulációt eredményez. Rögtön hozzá kell azonban tennünk, ahogyan Hall is teszi, hogy a diszkurzív gyakorlatok és szubjektivitások artikulációja nem a folyamat végét jelzi, hanem a folyamat egy adott pillanatát.

Stuart Hall úgy jut el az etnicitás kritikájához, hogy elemzi Anglia „fekete kulturális politikájának” a 20. század második felében bekövetkezett változásait (1996b, p.441). Hall támaszkodik sok Gramsci által kidolgozott koncepcióra, mint pl. a „hegemónia” fogalma, de új értelmezést is ad nekik. Amellett, hogy remekül illusztrálja elméleti téziseit, Hall „sűrített” szövege különösen az etnicitás meghatározása miatt érdekes. Hall azt írja, „az etnicitás fogalma elismeri a történelem, nyelv és kultúra szerepét a szubjektivitás és identitás konstruálásában, de ugyanakkor elismeri azt is, hogy minden diskurzus pozicionált, szituált, és minden tudás kontextualizált (1996b, 446). Ebből következik, hogy mi nem az „etnicitást”, hanem az „etnicitásokat” keressük, azokat a szubjektív identifikációs modalitásokat, amelyek képesek megragadni a létező alanyi pozíciók multiplicitását. Ebben az értelemben az etnicitás nem korlátozódik az etnikai hovatartozás kategóriájára, hanem kiterjesztett kategóriaként magába foglalja a különböző szinten (helyi, nemzeti, globális) és különböző társadalmi választóvonalak (társadalmi nem, osztály, életkor, stb.) mentén operáló kötődéseket és kapcsolatokat.

Kolozsvár 20. századi történetében lejátszódó nagy átalakulások a középpontba állítják a város etnikai identitása, többségi-kisebbségi arányai és osztályösszetétele közötti kapcsolatokat. Noha gyakran hangsúlyozzák ezen koncepciók diszkurzív dimenzióját, az mégsem elegendő ahhoz, hogy megmagyarázzuk a fenti kategóriákban megfogalmazott, illetve a nevükben tett állítások multiplicitását. Emellett figyelembe kell vennünk a partikuláris társadalmi formációkban megjelenő „szubjektivitásokat”, ame-

lyek döntően formálják az identitásképzést és módozatait. Kalb erősen bírálja az antropológia kapitulációját olyan fogalmak előtt, mint a „diskurzus” és a „kultúra”, amikor azt írja, hogy az osztály „nem pusztán egy diszkurzív forma a sok között, egy lehetséges önértelmezés más önértelmezések között, amelyek az identitás szélesebb diskurzusain alapulnak” (2005, 110-111), hanem az a kategória, amely lehetővé teszi számunkra, hogy leírjuk a teljes erőteret, ami akkor keletkezik, amikor egyenlőtlen helyzetben levő, megosztott, nemegyszer szembenálló emberek csoportjai, akik különböző módon férnek hozzá a különböző erőforrásokhoz, megpróbálják túlélni, megérteni és reprodukálni kölcsönösen egymásba kapcsolódó életüket” (Kalb 1997, 6). Ebben a felfogásban az osztály kiterjesztett fogalmával van dolgunk, amelyik a mindennapi társadalmi viszonyok materializmusának hangsúlyozásával ellensúlyozza a kísértést, hogy csak „diszkurzív erőforrást” (Brubaker, 2006) lássunk az „identitás-ban” vagy az „etnicitásban”, amelyet az egyének véletlenszerűen alkalmaznak interakcióik során. Ebben az értelemben számos dinamikus identitás keletkezik az osztály és más identitásképző kategóriák metszéspontjában. A kolozsvári focivilág jó példa az ilyen dinamika keletkezésére. Hasonlóan ahhoz, hogy a két klub szurkolótábora eltérő módon tükrözte az osztálykülönbségeket, az etnikai, állampolgári és sportdiskurzust is különbözőképpen mobilizálták a specifikus, szituált identitások meghatározására.

Módszertan

Tanulmányom a kolozsvári focidrukkerekkel való közvetett és közvetlen érintkezés, kapcsolattartás eredménye egy kétéves kutatási időszakban. Két alkalommal végeztem terepmunkát a drukkerek között. 2007 márciusa és júniusa között kutatásom az Universitatea-drukkerekre fókuszált, noha akkor már elkezdtem a C. F. R.-ben is a terepmunkát. Elméleti érdeklődésem ekkor a versengés és a szimbolikus konfliktus vizsgálatára irányult a foci világának kontextusában (lásd Faje 2007). Jelenlegi témám az első terepmunka alatt kezdett kialakulni. Az etnicitás és az osztály kérdése minduntalan felbukkant az Universitatea- és a C. F. R.-drukkerekkel folytatott beszélgetések folyamán, és a kolozsvári két stadionban is világosan kifejezésre jutottak az ellentétek. Második terepmunkámat 2008 áprilisában folytattam a C. F. R. magyar drukkerei között. A terepmunka

alatt interjúztam, és megfigyeltem a szurkolók viselkedését a meccsek előtt, alatt és után és a hétvégi találkozók alatt. Amikor nem voltam a helyszínen, az Interneten követtem a kolozsvári szurkolók reakcióit (blogok és fórumok figyelése, újsághírek, stb.).

Második terepmunkám egybeesett a 2007/2008-as fociidény végével Romániában. Mivel a C. F. R. olyan jól játszott, és a bajnokság eleje óta szinte töretlen volt a diadalmenete, szurkolói lelkesedése a tetőpontra hágott. Úgy tűnt, hogy ez nem alkalmas idő arra, hogy az etnicitás és az osztály vitatott kérdéseit tanulmányozzam. De amikor megérkeztem Kolozsvárra, vészesen csökkent a C. F. R. előnye a nemzeti bajnokságon, és az első meccs, amire kimentem, a csapat vereségével végződött. A szurkolók természetesen hosszan vitatták az eseményt. Úgy döntöttem, hogy a korábban már megismert kapcsolataimon keresztül szerzek új interjúalanyokat. Azt is elhatároztam, hogy olyan célszemélyeket keresek, akik hosszú ideje drukkolnak a C. F. R.-nek, vagyis legalább azóta, hogy megalakult a C. F. R. magyar szurkolócsapata. Ez azt jelenti, hogy a hat interjúalany, akikkel hosszú interjúkat készítettem, idősebb volt, mint a csapat átlagéletkora. Ez azonban előnyt is jelentett, mert korábban mind egyikük kijárt az Universitatea meccseire, szurkoltak a csapatnak, és pontosan követték a C. F. R. felemelkedésének állomásait. Hasonlóan előnyt jelentett, hogy a szurkolókkal elutazhattam legalább három, nem hazai pályán játszott meccsre, illetve elmehettem a találkozókra. A hosszú út alatt sokukkal nyílt alkalmam hosszabb beszélgetésre, illetve megfigyelhettem interakcióikat és tevékenységeiket. A kutatásban felhasználtam tizenöt korábbi interjúmat (tíz az Universitatea-drukkerekkel, öt pedig a C. F. R. román szurkolóival készült).

Az adatok elemzésekor kétféle módszertant alkalmaztam. A város, a fociklubok és a szurkolótáborok történetéhez felhasználtam a szakirodalmat, amelyet egyes események vonatkozásában kiegészítettem az interjúalanyok visszaemlékezésével. Elemzésemhez a Strauss és Corbin (1998) által kifejlesztett *grounded theory* megközelítés áll a legközelebb. Az előre meghatározott témák mellett (lásd Patton 2002) elegendő teret engedtem az interjúalanyoknak a szabad beszélgetésre. A szurkolókkal folytatott informális beszélgetések során is állandóan merültek fel új témák. Alanyaimat megkértem, hogy irányítsanak el másokhoz, akik új információt tudnak adni a felmerülő témákról, amit ők készségesen meg is

tettek. Az adatgyűjtő folyamat során új kérdéseket dolgoztam ki, és finomítottam interjúzási technikámat, az interjúalanyok által használt kategóriákhoz igazítva a saját kategóriáimat. A fogalmak közötti viszonyt az utóbeszélgetések során ellenőriztem az interjúalanyokkal. Hogy illusztráljam, milyen összefüggésben látják a szurkolók a felmerült témákat és kategóriákat, hosszan idézem azokat az interjúrészleteket, amelyeken értelmezésem alapul.

A következőkben tárgyalom a C. F. R. felemelkedésének a kolozsvári focivilágra és az Universitateára gyakorolt hatását. Ezután elemzem a két focicsapat versengő viszonyát, és azt, hogyan használják a szurkolók az etnikai és az osztálydimenziót ebben a versengésben.

Változó lojalitások

A kolozsvári focira jellemző nagy átalakulásokat, amelyek a C. F. R. diadalában kulmináltak, a város két fociklubjának erőviszonyaiban bekövetkezett erőteljes változások kísérték. A kolozsvári „focitérképet” (Giulianotti, 1999) éppen ezen elmozdulások és átalakulások okán érdemes tanulmányozni. Néhány év leforgása alatt a város tanúja lehetett egy hagyományos klub hanyatlásának, és egy váratlan rivális diadalának. Ez erőteljes versengéshez vezetett a két csapat szurkolótáborára között, amelyet nem ritkán erőszakos cselekmények kísérték – nyilvánvalóan nem függetlenül az etnikai és osztályellentétek kontextusától. Figyelembe véve, hogy a meccsek olyan helyszínt kínálnak, ahol különösen élesen nyilvánulnak meg a társadalmi különbségek mint az etnicitás, az osztály, vagy a helyi és regionális kötődések (Dunning 1998; Giulianotti 1999), a fejezet egyik fő argumentuma, hogy a C. F. R. felemelkedése új identifikációs kategóriát jelentett a kolozsvári drukkerék számára. A kategória köré csoportosuló lojalitásokat és szenvedélyeket nem csak a klub mai sporteredményei magyarázzák; megértésükhöz figyelembe kell vennünk a város etnikai és osztályhátterét és a társadalmi különbségek körüli politikai-társadalmi diskurzus egészét. Elemzésemben a focistadion tere úgy jelenik meg, mint az a nyilvános tér, amely a város szintjén mobilizálja az etnikai és osztályellentétek kifejeződését.

A szocialista és posztoszocialista időszakban, egészen a 2000-es évig az Universitatea a kolozsvári szurkolók első számú kedvencének számított.

A klub otthonának számító „Ion Moina” stadion, amelyet az 1960-as években építettek, és több mint 30 ezer ember befogadására alkalmas, földrajzilag is szimbolikus helyzetben van, mert közel fekszik a városközpont-hoz. Maga a klub a kommunizmus bukásáig az egyetemhez kapcsolódott, és ez a szimbolikus kötelék máig fennmaradt, noha ma a város igazgatása alá tartozik. A drukkerék számára az Universitatea így „örök időkre” összekapcsolódott Kolozsvárral, és ez adja a szemükben a csapat igazi egyediségét. A versenytárs C. F. R. viszont annyira „alulról” indult, hogy sokáig az anyagi túlélésért kellett küzdenie. Története során a klub neve hétszer változott, és többször nagyon közel járt a teljes megszűnéshez. Eredményei sem voltak túl fényesek: a második és a harmadik osztályban játszott Romániában. Az igazi fordulópontot a klub hányatott történetében a 2000/2001-es év jelentette, amikor egy kolozsvári magyar üzletember, miután hiába próbálta megszerezni az Universitateát, a C. F. R. felé fordult, és bejelentette a klub fejlesztésére vonatkozó ambiciózus terveit.

A C. F. R.-be való magyar befektetés történetének egyes részleteit ma is homály fedi. A C. F. R. jelenlegi tulajdonosa csak 2008-ban beszélt nyilvánosan a témáról, elismerve, hogy először az Universitateát akarta megvenni, de a „tranzakció nem volt lehetséges”.³ Ez az információ ismert volt a város focidrukkeri körében, akik szerint etnikai hovatartozása és a magyar cégekkel való üzleti kapcsolatai miatt utasította el a város a befektető ajánlatát. A szurkolók és az Universitatea-klub közötti kapcsolat-tartásért felelős interjúalany, egy 35 éves autókereskedő a következőket mondta erről:

Nem tudom, hogy ezt már hallotta-e, de P. először az Universitateát akarta megvenni. A városi politikusok nem akarták, hogy ő irányítsa a klubot. [...] Van ebben egy etnikai dolog is. Ha megnézi a C. F. R. szponzorait: ott van P., ott van az Energobit, azok is magyarok, ott van a (?) Invest, azok is, szóval van itt egy etnikai dolog... Mit mondjak, a helyi gazdagoknak csípi a szemét a C. F. R., mert mind összefogtak P. ellen. Nem tudom, hogy tudja-e, de volt egy árverés egy új plázára, amit P.-nek kellett volna megnyernie, ha azt nézzük, mennyi pénzt aján-

³ Román nyelven lásd: <http://www.prosport.ro/fotbal-intern/liga-1/paszkan-candam-intrat-in-fotbal-vroiam-sa-cumpar-u-cluj-2620117>.

lott, de a város összefogott ellene, és D.-nek adták, csak hogy megmutassák, hogy P. nem vehet meg mindent, már megvette azt a telket is, ahol az új Pólust építik.
(Andrei, 35, Universitatea-drukker)

A C. F. R.-szurkolók hasonlóképpen tisztában voltak a fenti pillanat fontosságával, és hangsúlyozták, milyen pénzek forogtak kockán az Universitatea-klub megvásárlásának kapcsán. Az egyik C. F. R.-drukker a következőképpen látta a helyzetet:

A helyi tanácsot nem érdekli, hogy eladják-e a klubot [az Universitateát], állandóan arról beszélnek, hogy kellenének a befektetők, de az igazi pénz, ezt mindenki tudja, a stadionban van, ami ott van a város közepén. N. [a városi tanács elnöke] már régóta arról álmodik, hogy oda is felépítenek egy plázát. Nem is akarok belegondolni, mennyit ér ott a telek, de ilyen érdekek miatt tették tönkre a klubot. Ezért sajnálom, hogy P. végül nem az Universitateát választotta, jobb lett volna Kolozsvárnak, természetesen a C. F. R.-nek nem, de Kolozsvárnak igen, 30-40 ezer ember is bármikor eljött volna a stadionba, nekünk ezért még dolgoznunk kell.

(Marius, 31, C.F.R.-drukker)

Mind az etnikai, mind pedig a gazdasági érveket a helyi nacionalista politika szélesebb kontextusában kell szemlélnünk. Abban az időben, amikor a befektetés megtörtént, a várost erőteljesen dominálta a kolozsvári polgármester által gerjesztett szélsőséges nacionalista diskurzus (lásd Brubaker 2006; Faje 2007). Gazdasági értelemben ez azt jelentette, hogy elvben legalábbis erősen támadták a külföldi tőkét, különösen azt, amelyik, úgymond, magyar érdekeket szolgált. „Nem árusítjuk ki az országunkat” – hangoztatta a polgármester, és sok más román politikus, ami később olyan fogalomná vált Kolozsváron, amelyik állandóan emlékezteti a lakosokat erre az időszakra.

A befektetést követő időszakban paradox események zajlottak: a főleg értelmiségiek és diákok által támogatott Universitatea egyre inkább a kolozsvári lakótelepeken élő, munkásosztálybeli fiatalok csapata lett, míg a hagyományosan a kolozsvári munkások és magyarok klubjának számító C. F. R. a középkorú és középosztálybeli román és magyar drukkerok kedvencévé avanzsált. A városi diskurzus szintjén az osztálykülönbségek

az urbánus/vidéki ellentét formájában jelentkeznek, legalábbis a régi kolozsváriak körében. Ez a város térbeli elrendezésében is megmutatkozik: a régi kolozsvári városrész elkülönül az „új” szocialista lakótelepektől (Lázár, 2002). Ahogyan Brubaker (2006) megjegyzi, az urbanizáció folyamata etnikai köntösben is jelentkezett: mivel az újonnan betelepülők románok voltak, megjelenésük fenyegetést jelentett a város magyar jellegére. A focidrukkerek számára a lakóhely sokat elárult egy szurkoló klubpreferenciájáról, etnikai identitásáról, osztályhelyzetéről és lehetséges egyéni viselkedéséről. A K. V. S. K., vagyis a C. F. R. magyar szurkolóinak vezetője a következőket mondja arról, hogyan látják a régi városlakók a város és a fociklubok átalakulását

Az 1990-es években kijártam az Universitatea meccseire is, mert az Universitatea is egy kolozsvári csapat, és soha nem gondoltam volna, hogy ennyire erős lesz a gyűlölet a két szurkolótábor között. Ha őszinte akarok lenni, az egész dolog elképzelhetetlennek tűnt. Ez akkor kezdődött, amikor a szurkolók radikalizálódtak. Sok régi U-s drukker ismerek, akikkel ma is találkozom és tudunk beszélni egymással. De egyre inkább előtérbe kerül egy másik generáció, akik a Kárpátok túlsó oldaláról jöttek [Moldávia régiójából], és most a város peremterületét lakják. Iris, Groapa, Manastur – mindenki tudja, miért épültek ezek a lakótelepek: azok számára, akiket erőszakkal vagy néha rábeszéléssel hoztak Kolozsvárra az 1960-as és 70-es években, hogy feltöltsék a munkáslétszámot. Sajnos, egyre inkább ezek dominálják az Universitatea táborát, és vannak nagyon jó barátaim, régi Universitatea-drukkerek, akik inkább a lelátók túlsó felét foglalják el, hogy ne is kelljen az újakkal találkozniuk. A régi drukkerok között egyáltalán nem olyan hűsbavágó kérdés, hogy U-drukker vagy, vagy C. F. R.-drukker.

(László, 38, C. F. R.-drukker)

A másik oldalon azonban az újonnan jöttek hasonlóképpen tisztában vannak marginális helyzetükkel, és hasonló megkülönböztetéseket használnak, amikor meg kell határozniuk a városban elfoglalt helyüket. Amint az Universitatea szurkolócsapatának volt vezetője, egy 29 éves szobafestő és biztonsági őr narratívájából kiderül, a szurkolás olyan közösségi élményt nyújt a hozzá hasonlóan marginális helyzetben levő embereknek, amelyik segít nekik átvészelní a megélhetés nehézségeit egy bizonytalan társadalmi környezetben:

Hát, nem is tudom... itt, Groapăban, ahol az U. C. G. – Ultra Curva Groapa megalakult '97-ben, úgy látszik, hogy mi egy kicsit, egy kicsit rosszabbak vagyunk, agresszívabbak, de sokkal jobban összetartunk. Olyan, mintha egy faluban lennénk a város peremén, az embereknek sokkal több gondjuk van erre felé, szegényebbek. Mi mások vagyunk, mint a belvárosi kolozsváriak. Itt Groapában úgy élünk, mint egy nagy szomszédság, jobban összetartozunk, sokkal jobban érezzük magunkat együtt... ha elmegyünk szurkolni egy másik városba vagy stadionba, közel vagyunk egymáshoz... ha el akar kapni közülünk valakit a rendőr, nem sikerül, mert azonnal ott vagyunk, és nem hagyjuk a pácban; ugyanazt a kenyeret esszük, ha van pénzünk, mindig úgy számolunk, hogy mindenkinek jusson, szóval ez egy jó érzés, ha belegondolok, olyanok vagyunk, mint egy nagy család.

(Marcu, 29, Universitatea-drukker)

A C. F. R. jelenlegi eredményeit úgy tekintik, mint annak bizonyítékát, hogy nemzeti szinten ez a csapat kívánja képviselni Kolozsvárt, ami a foci versengő logikájában azt jelenti, hogy a C. F. R. el akarja „bitorolni” az Universitatea ezen hagyományos jogát. Ezért az Universitatea-drukkerek „újraírják” a két klub történetét. Érvelésükben nagy szerepet kap a nacionalista retorika, amely mintegy legitimálja az Universitatea fölényét a C. F. R. jobb sporteredményeivel szemben. Így tehát a nacionalista diskurzus „felhatalmazza” a marginális helyzetű embereket arra, hogy maguknak követeljék a város képviseletének jogát – legalábbis a foci világában:

Nekik [a C. F. R.-nek] nincsenek hagyományaik, és azt már az elején elmondom, hogy rosszul kezdődött a szereplésük... A második világháború alatt – nem vagyok sovíniszta, román vagyok, és büszke vagyok rá – szóval a második világháború alatt az Universitatea Clujt – nekem már az is jó érzés, ha kimondom, hogy Universitatea Cluj – szóval száműzték őket Sibiuba, és játszottak a román nemzeti bajnokságon, erre nagyon jó emlékezni, hogy a második világháború alatt játszottak a nemzeti bajnokságon...voltunk valakik...rászolgáltunk a tiszteletre, és az egész ország tisztelt minket, és ma is tisztelnek... De ők ott maradtak Kolozsváron, és magyar nevet vettek fel, KV... nem tudom, milyen Kolozsvár, szégyen, szégyen, szégyen! És most erre idejönnek, és kijelentik, hogy ők Ardeal lelke, hát ez nevetséges, kit hülyítenek ezzel.

(Marcu, 29, Universitatea-drukker)

A helyi politikusok nem voltak restek kihasználni a fociban rejlő nagy lehetőségeket a helyi kötődések és a városi szolidaritás elmélyítésére (Giulianotti, 1999), mind az 1960-as években kezdődő erőltetett migráció folyamán, mind pedig az 1989-et követő választási kampányok alatt. Az első időszakban került sor az „Ion Moina” stadion modernizálására és kibővítésére. Minden idősebb interjúalanyom beszélt arról, hogy az Universitatea meccsei óriási tömegeket vonzottak a stadionba, noha a szurkolóknak akkor jobban vissza kellett foggniuk magukat (Faje, 2007). Ma mind az Universitatea, mind pedig a C. F. R. drukkeri rendszeresen kijárnak az előbbi csapat meccseire. Andrei a következőket mondta erről:

Az 1980-as évek óta járok ki az U [Universitatea] meccseire. A kommunizmus alatt nem volt más szórakozási lehetőség, abban az értelemben, hogy mindenki tudta: a TV-program nagyon rövid, a stadion meg biztosan megtelik, bár a szurkolás nem volt olyan, mint ma. Kicsik voltak az akkori szurkolótáborok (gale-riile)

(Andrei, 35, Universitatea-drukker)

A C. F. R. régi drukkeri is elmondják, hogy nézőként részt vettek az Universitatea hazai meccsein, erősen hangsúlyozva a különbséget az „ahogyan akkor volt” és az „ahogyan ma van” között. Jellemző, hogy az elmúlt években megjelenő intenzív versengés fényében értékeli újra a tegnapot. Amíg semmi nem kérdőjelezte meg az Universitatea helyzetét a kolozsvári foci világában, addig a szurkolók által használt identifikációs kategóriák szinte nem tettek különbséget a kolozsvári (*clujean*) és az Universitatea-drukker között. Az Universitatea egyik volt edzőjének visszaemlékezése szintén illusztrálja a kategóriák összeolvadását, egészen a diszinkció megszűnéséig. A következőket írja a bécsi döntés által fémjelzett korszakról a második világháborúban, amikor Kolozsvár újra Magyarországhoz tartozott: „A száműzetés éve alatt Turdán játszottunk a 'Victoria' Cluj ellen. A játék előtt felmentünk a hegyre és lenéztünk Kolozsvárra. Úgy látta az ember a várost, mintha csak ott lenne a tenyerében. Valamennyien sírtunk. Csak még egyszer visszatérhetnénk és játszhatnánk az 'U'-ért!... Az 'U' Kolozsvárt jelentette mindannyiunk számára, Kolozsvár pedig az 'U'-t! Ha azt mondtam, az 'U'-hoz tartozom, mindenki tudta, hogy kolozsvári vagyok; nem is volt más lehetőség” (Carjan 2004, 11).

Noha Brubaker (2006) dokumentálja Kolozsvár nyilvánosságának nacionalizálását 1989 után, nem megy bele mélyebben abba, hogy milyen társadalmi csoportokat ragadott meg legjobban a nacionalista retorika. Stuart Hall terminológiájában úgy lehetne átfogalmazni a kérdést, hogy a városban milyen társadalmi összetételű alanyok azonosultak a leginkább a román nacionalista diskurzussal. A szurkolás fontos színtere az ilyen kérdések vizsgálatának, mert a történelmi fociklubok egy sor szimbólumot, diskurzust és ideát mobilizálnak, amelyek válaszképpen megjelennek a nyilvánosság előtt. Már Lazăr (2003) megfigyelte az új román betelepülők fogékonyságát a polgármester nacionalista diskurzusára, amit a legnyilvánvalóbban a szavazati viselkedésük mutatott. Amint az Universitatea-drukkerek zászlói mutatják a C. F. R. elleni mérkőzéseken, a kolozsvári fociversengés mára erősen etnikai színezetű. A fiatal munkáosztálybeliek számára az Universitatea támogatása egyet jelent a román Kolozsvár támogatásával. A szurkolótábort így mély szomorúsággal tölti el a „magyarokkal” azonosított C. F. R. sikere, amely állandóan emlékezteti őket a saját csapatuk vereségére.

Az „etnicitás” jelenlegi diszkusszióját a drukkerek körében azonban hiba lenne abban az esszencialista felfogásban értelmezni, hogy itt két állandó, jól meggyökeresedett etnikai identitás, jelen esetben a magyar és a román közötti versengésről van szó. Noha a mindennapi életben heves érzelmi reakciókat váltanak ki ezek a kategóriák, a szubjektumok társadalmi pozíciója, osztályhelyzete is befolyásoló tényező, és felhívja a figyelmet a diskurzusok, eszmék és érzések multiplicitására, ami nem ragadható meg az exkluzív etnikai kategóriákban. Nézetem szerint Hall (1996b) „etnicitások” fogalma sokkal alkalmasabb a kolozsvári szurkolás etnicizálódásának magyarázatára, mint az etnikai identitás esszencialista felfogása. Miközben az Universitatea meccsein résztvevő magyar interjúalanyaim számára az etnikai szlogenek és kettőjük esetében legalábbis direkt konfrontálódás az identitásukat gúnyoló román szurkolókkal elegendő érvet szolgáltatnak ahhoz, hogy búcsút mondjanak az Universitateának, azoknak a román drukkereknek, akik lelkesen támogatták a „magyar” C. F. R.-t, az osztályszempont volt az elsődleges döntésük kialakításában. Az utóbbiak, miután szóvá tették az Universitatea táborában bekövetkezett társadalmi változásokat, keményen bírálták az *ultrák* (lásd Podaliri and Balestri, 1998) stílusát jellemző verbális és sokszor fizikai

erőszakot vagy huliganizmust. Egyik interjúalanyom, egy nemzetközi biztosítótársaságnál dolgozó, 48 éves menedzser a következőben jelölte meg a C. F. R.-drukkerek fő célját: „Mi egy olyan csapat vagyunk, amelyik azt szeretné, ha a családok jól éreznék magukat a lelátókon. Ez összefügg az-
zal, hogy felvesszük a harcot a huliganizmussal, a vandál viselkedéssel a stadionban, stb.”. Amikor interjúalanyom elmondta a különbségeket a két szurkolótábor között, természetesen elfogult volt a saját csapata iránt; érdekes azonban, hogyan látta a társadalmi különbségek megjelenítését és felhasználását a versengésben:

És ha mi, [a C. F. R.-ben], ezt büszkén mondhatom, össze tudunk szedni egy csapat mérsékelt drukkert, sajnos, ha megnézi a másik oldalt [a folyó másik oldalát, az Universitateát], ott olyan figurák vannak, akiket én semmire nem becsülök... csak lealacsonyítom magam, ha többet beszélek róluk... Ha csak a vezetőjűkre gondolok... egy olyan alak, aki híján van minden emberi tisztességnek. Csak annyit, hogy múlt héten valószínűleg személyesen is részt vett egy C. F. R.-drukker brutális megverésében. Maga köré gyűjtött egy sereg hozzá hasonlóan lúzer figurát (fără câpătâi). Tartok tőle, hogy elemi iskolázottságuk sincs... olyan emberek, akiknek fogalmuk sincs arról, mi az a csapatszellem.

(Marian, 48, C.F.R.-drukker)

A C. F. R. magyar drukkerei, akik régebben legalább kijártak az Universitatea meccseire, majdnem mind elmondták, hogy 2000 környékén tűntek fel mind gyakrabban az „Ion Moina” stadionban a magyarok ellen irányuló nacionalista szlogenek. Azt is hozzátették, hogy ez egybeesett azzal, amikor a peremvidékeken élő fiatalok kezdték el dominálni az Universitatea szurkolótáborát. András, aki az 1980-as években maga is játszott az Universitateában, és ma egy multinacionális cég regionális igazgatója, azt mondta, hogy először nem vette komolyan a szlogeneket, de soha nem ment ki többet az Universitatea-meccsekre, miután két fiatal megállította azzal, hogy „Hé, magyar (*ungure*), te nem ide tartozol! Maradj inkább otthon!” Ezek a „csavargók” meggyőzték arról, hogy nem érdemes felvenni a kesztyűt, és ahogy tehetette, sürgősen csatlakozott a C. F. R. alakuló szurkolócsapatához.

Így tehát a C. F. R. felemelkedése óta megfigyelhető a kolozsvári szurkolótábor polarizációja az etnikai és az osztályvonalak mentén. A C. F. R.

körül gyülekező csapat tudatosan is az Universitatea-drukkerekkel szemben határozza meg saját magát. Iskolázatlannak és erőszakosnak látják és láttatják őket, amivel szemben hangsúlyozzák a saját „civilizáltságukat”, ami szerintük jobban illik Kolozsvár városához. Az Universitatea-drukkerek nacionalista eszméinek „leleplezése” lehetőséget adott a C. F. R.-szurkolóknak, hogy saját magukat „jó állampolgárként” határozzák meg, akik politikailag korrekt magatartást tanúsítanak a kisebbségek iránt.

Következtetések

A dinamikus kolozsvári focivilág jó helyszínt kínál ahhoz, hogy megvizsgáljuk, hogyan működik az etnicitás és az osztály a szurkolók világában. A C. F. R. focicsapat feltűnése a nemzeti élvonalban és gyors sikere, amely a 2007/2008-as fociidény végén, a román nemzeti bajnokságon elért első helyezésben és a Román Kupa elnyerésében tetőzött, és a város leghíresebb csapatának, az Universitateának egyidejű hanyatlása és gyenge teljesítménye lehetőséget kínált a kolozsvári focidrukkereknek lojalitásuk megváltoztatására és egy másik csapat támogatására. Megpróbáltam megmutatni, hogy a két klub szurkolótáborának polarizálódását és az egyre kíméletlenebbé váló versengést nem lehet csak a C. F. R. jobb eredményei alapján megérteni. A két mai szurkolótábor társadalmi összetétele azt mutatja, hogy a kolozsvári társadalmat történetileg megosztó törésvonalak reprodukálódnak a lelátókon. Az Universitateát főleg a fiatal, munkásosztálybeli román férfiak támogatják, míg a C. F. R. jobban vonzza a középkorú, középosztálybeli drukkereket, románokat és magyarokat egyenlően. A két kolozsvári stadion tere olyan nyilvános térré vált, ahol kifejezésre jutottak a szurkolókat megosztó etnikai és osztályellentétek.

Az etnicitás és az osztály kölcsönhatása a szurkolók világában felhívja a figyelmet azokra a folyamatokra, amelyek a sport szféráján kívül zajlanak, és amelyek képesek mobilizálni a drukkereket, felkelteni a szenvedélyeket és az indulatokat, és rávenni az embereket arra, hogy megkérdőjelezzék az „establishment” ideológiáját. A focit és a hozzá kapcsolódó tevékenységeket tehát ne úgy fogjuk fel, mint a társadalmi valóság egy elkülönült területét, hanem mint olyan színteret, ahol a társadalmi megkülönböztetés törvényeivel is állandóan játszanak, vagy megpróbálják ki játszani őket. A kutatásból kiderül, hogy a focidrukkerek tökéletesen tu-

datában voltak a Kolozsvárra jellemző társadalmi és kulturális különbségeknek, és fel is használták őket egymás és az ellenfél identifikálására. Az identifikáció problémája egy etnikailag vegyes városban felveti a kérdést, hogy valójában mennyire meghatározó a szűken vett etnicitás a drukkek mindennapi viszonyaiban.

A C. F. R. magyar és román szurkolói közötti kapcsolatok elemzésével megmutattam, hogy a hasonló középosztálybeli háttérrel rendelkező emberek körében az etnicitás nem az egyetlen identifikációs tényező a drukkek között. Szemben azokkal a lokalitásokkal, ahol az etnicitás kulcsszerepet játszik a fociversengés kialakításában és fenntartásában, a kolozsvári C. F. R. szurkolótábora olyan helyszínt nyújt, ahol a polgári és klubpreferenciák fontosabb tényezők a versengés kialakításában, mint az etnicitás, olyannyira, hogy különböző etnikai identitású emberek is támogathatják ugyanazt a klubot. Miközben a román többség domináns helyzete kulcsszerepet játszik a városi nyilvános tér etnikai meghatározásában és kijelölésében, az identifikáció helyi eszközei határozottan segítettek egyfajta közösségi szellem kialakításában a különböző etnikai identitású drukkek között. Általánosabban, a helyi identitások ereje, amely összekovácsolja a C. F. R. szurkolóit, sokat elmond nekünk a kolozsvári társadalmi teret tagoló választóvonalakról. A „régi kolozsváriak” és „az újonnan jöttek” közötti megkülönböztetés, amely diszkurzív szinten (is) reprodukálja a tényleges osztálykülönbségeket, erőteljesen strukturalja a városi társadalmi teret. Az etnicitás így nem az egyetlen differenciálási és identifikációs tényező, hanem csak egy, más faktorok között, amelyek együttesen operálva alakítanak ki különböző identitástípusokat.

Kutatási eredményeimnek két elméleti implikációja van. Először, megmutatom, hogy milyen elméleti előnnyel jár, ha a focielemezésekben az osztályt is bevezetjük az identitás tárgyalásába. Történetileg is tárgyaltam a kolozsvári társadalmat alakító osztálydinamikát, és megmutattam, hogyan produkálnak az osztályok egy meghatározott típusú szurkolótábort. Így tehát az osztály létre tud hozni specifikus típusú szolidaritásokat, és hozzájárul a homogén társadalmi terek kialakításához, amelyek segítik a tartós identitások fennmaradását. Emellett a kolozsvári szurkolótáborok polarizálódása az osztálykülönbségek mentén aláhúzzák az etnicitás és az osztály közötti komplex kölcsönhatásokat meghatározott lokalitások kontextusában. Ahelyett, hogy a társadalmi valóság két külön

területeként fognánk fel az osztályt és az etnicitást, elméletileg hasznosabb, ha a kettő közötti kapcsolatra koncentrálnánk, vagyis azt vizsgáljuk, hogyan etnicizálódnak az osztálykülönbségek, vagy hogyan jelentkezik osztályellentétként az etnikai ellentétek. Ez a perspektíva lehetővé teszi, hogy felfedjük az osztály vagy etnicitás szélesebb kategóriái mögött rejtő többszörös szubjektum-pozíciókat (Hall, 1996b).

Másodszor, a kutatásban bemutatott összetett szurkolóidentitások azt mutatják, hogy az etnicitás, noha gyakran hangsúlyozott tényező, a valóságban ritkán jelenti az identifikáció egyetlen faktorát a drukkerek között. Az emberek használhatnak ugyan etnikai jelzőket a maguk és mások pozicionálására, de az identitásképzés folyamán mobilizálnak számos más társadalmi különbséget is. Ez emlékeztessen minket azokra a komplex kölcsönhatásokra, amelyek fennállnak az egyének mindennapi érintkezése folyamán használt különböző identifikációs kategóriák között, és egyúttal motiváljon is minket, hogy feltárjuk a különböző helyszíneken operáló distinkciók egész halmazát, ahelyett, hogy a „közhitnek” engedve rámutatunk egy-két jól ismert kategóriára, mint például az etnicitás vagy az osztály.

Kutatásom egy sor olyan kérdést is felvet, amelyeket az eddigi terepmunka alapján még nem tudok megválaszolni. Miután a helyi szinten zajló folyamatokra koncentráltam, figyelmen kívül maradt a román foci és a szurkolók világának regionális és nemzeti dinamikája. A szurkolók közötti országos szintű kapcsolatok feltárása teljes képet adhatna a létező versengésekről és szolidaritásokról. A foci intézményes struktúrájának elemzése tisztázhatná a szurkolók helyét is a román foci világában. A hivatalnokok, befektetők, edzők, játékosok, futballbírók és drukkerek mind részei egy hálózatnak, amely átfogja a román foci világát, és maga is függ az európai és nemzetközi jogi háttértől és sportélettől. Ha pontos képet akarunk kapni a játékról, nyilván szükség van a széles, globális dimenziók bekapcsolására a kutatásba. Nem utolsósorban részletesen meg kell vizsgálni a tőke hatalmát a focihelyszínek kialakításában. Amint a kolozsvári C. F. R. esete is mutatja, a klubba való óriási tőkeinjekció olyan változásokat okozott, amelyek messze túlmentek az üzlet határán. Egy későbbi kutatásnak kritikusan meg kell vizsgálnia a fociba befektetett tőke forrásait, a folyamatban részt vevő aktorokat, és végül a sportba (vagy más célokra) történő nagy tőkebefektetések társadalmi hatásait.

Irodalom

- Armstrong, Gary, Giulianotti, Richard. 2001. Fear and Loathing: Introducing Global Football
- Oppositions. In: Armstrong, Gary, Giulianotti, Richard (Eds.) *Fear and Loathing in World Football*. Oxford: Berg Publishers, p. 1-8.
- Ben-Porat, Amir. 1986. *Between Class and Nation: the Formation of the Jewish Working Class in the Period before Israel's Statehood*. New York: Greenwood Press.
- Brubaker, Rogers, Cooper, Frederick. 2000. Beyond „Identity”. *Theory and Society*, Vol. 29, No.1, p. 1-47.
- Brubaker, Rogers. 2004. Ethnicity without Groups. In: Brubaker, Rogers. *Ethnicity without Groups*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, p. 7-27.
- Brubaker, Rogers, Feischmidt, Margit, Fox, Jon, Grancea, Liana. 2006. *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Cârjan, Ștefan. 2004. *Însemnări despre „U”*. Cluj-Napoca: Editura Eikon.
- Dunning, Eric. 1999. *Sport Matters: Sociological Studies of Sport, Violence and Civilization*. London and New York: Routledge.
- Faje, Florin. 2007. „Cluj Is Us!”: Rivalry and Symbolic Conflict among Football Supporters in Cluj-Napoca. *Studia Universitatis Sociologia*, no. 2, p. 55-75.
- Giulianotti, Richard. 1999. *Football: A Sociology of the Global Game*. Oxford: Polity Press.
- Hall, Stuart. 1992. The Question of Cultural Identity. In: Hall Stuart, Held, David and McGrew, Tony. *Modernity and Its Futures*. Cambridge: Polity Press, p. 274-316.
- Hall, Stuart. 1996a. Introduction: Who Needs ‘Identity’? In: Hall, Stuart, du Gay, Paul (Eds.). *Questions of Cultural Identity*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, p. 1-17.
- Hall, Stuart. 1996b. New Ethnicities. In: Morley, David and Chen Kuan-Hsing. *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*. London: Routledge, p. 441-449.
- Kalb, Don. 1997. *Expanding Class: Power and Everyday Politics in Industrial Communities, The Netherlands, 1850–1950*. Durham and London: Duke University Press.
- Kalb, Don. 2005. „Bare Legs Like Ice”: Recasting Class for Local/Global Inquiry. In: Kalb, Don, Tak, Herman. *Critical Junctions: Anthropology and History beyond the Cultural Turn*. New York, Oxford: Berghahn Books, p. 109-136.

- Lazăr, Marius. 2002. *Paradoxuri ale Modernizării. Elemente pentru o sociologie a elitelor culturale românești*. Cluj-Napoca: Editura Limes.
- Lazăr, Marius. 2003. CLUJ 2003 – The Metastasis of Ostentation: Black & White Illustrations of Tricolor Cluj. *IDEA*, No. 2-3.
- MacClancy, Jeremy. 1996. Sport, Identity and Ethnicity. In: MacClancy, Jeremy (Ed.). *Sport, Identity and Ethnicity*. Oxford: Berg Publishers, p. 1-20.
- Moor, Liz. 2007. Sport and Commodification: A Reflection on Key Concepts. *Journal of Sport & Social Issues*, Vol. 31, No. 2, p. 128-142.
- Patton, Michael Quinn. 2002. *Qualitative Research and Evaluation Methods*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Petrovici, Norbert. 2006. Socialist Urbanization in the Ceausescu Era: Power and Economic Relations in the Production of Habitational Space in Cluj. *Studia Universitatis Sociologia*, no. 1, p. 97-111.
- Podaliri, Carlo, Balestri, Carlo. 1998. The *ultras*, racism and football culture in Italy. In: Brown, Adam (Ed.). *Fanatics! Power, Identity and Fandom in Football*. London and New York: Routledge, p. 88-100.
- Strauss, Anselm, Corbin, Juliet. 1998. *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.

(Első megjelenés: *Eszmélet* 82, 2009. nyár – fordította Bartha Eszter)